

MUZEJSKI VJESNIK 15

MUZEJSKI VJESNIK

GLASILO MUZEJA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

Bjelovar, Čakovec, Čazma, Grabrovnica, Kalinovac, Koprivnica, Križevci, Kumrovac, Kutina, Sesvete, Sveti Ivan Zelina, Trakošćan, Varaždin, Varaždinske toplice, Veliki Tabor, Virje.

Broj 15/1992

Godina XV

Urednički kolegij:

Ana Bobovec (Kutina), Miroslav Klemm (Varaždin), Slavica Moslavac (Kutina),
Marina Šimek (Varaždin)

Tehnički urednik:

Svenibor Pohajda

Korektura:

Zdenka Belić, Ana Bobovec

Nakladnik:

Muzej Moslavine u Kutini

Za nakladnika:

Slavica Moslavac

Priprema i tisak:

»Grata« Bjelovar

Naklada: 650 primjeraka

»Muzejski vjesnik« izlazi jedamput godišnje.

Rukopisi se ne honoriraju i ne vraćaju.

Za sadržaj i lekturu tekstova odgovorni su autori.

»Muzejski vjesnik« solidarno financiraju muzeji sjeverozapadne Hrvatske.

LICENSKOKERAMIČKA KULTURA U VREMENU I PROSTORU

/uvodne napomene/

O licenskokeramičkoj kulturi ranoga brončanog doba (termin licenska keramika je, prema pretpostavljenom tehničarima ukrašavanja uveo K. WILVONSEDER: o historijatu istraživanja i djelomice rasprostiranju v. K. VINSKI-GASPARINI 1983, 484-487 i bilj. 36 a; Z. HAREJ 1986, 91—92) postajala su različita mišljenja, pa i ona koja su negirala posebnost, smatrajući to samo ukrasnim stilom određenoga vremena u više kultura ili grupa (primjerice: B. TERŽAN 1984, 58—60; naročito u zborniku radova *Kulturen der FBZ* 1984). Sam termin nije sretno izabran, pa smatramo da će biti potrebno ovu kulturu nazvati, kako je i najčešći običaj, prema nekome od pouzdanih samostalnih lokaliteta koji su regularno istraživani a imaju zatvorene arheološke cjeline. Vjerojatno će u obzir doći i neki od lokaliteta u sjevernoj Hrvatskoj koji su istraživani u toku ovih dvadeset godina (Koprivnica-Cerine 3 u god. 1985, Koprivnički Ivanec-Piškovnica u god. 1980, 1981. i 1984, te Podgorač-Breški u god. 1973. i 1974.). Ostali sjevernohrvatski nalazi, pa i oni s iskapanja, ne potječu iz pouzdanih zatvorenih cjelina (spilje Vindija i Velika pećina, lokaliteti kod Velikog Kalnika i Ludbreškog Ivanca, Vučjak Feričanački, Novigrad na Savi). Traženje geneze ove kulture bilo je i zbog stanja istraživanja otežano, pa se zbog različitih sličnosti dolazilo i do ponekad čudnih i, kako se kasnije vidjelo, neprihvatljivih kronoloških rješenja (traženje osnova pretežno u ljubljanskoj kulturi: N. MAJNARIĆ — PANDŽIĆ 1976, 101—102, te S. DIMITRIJEVIĆ 1979, 325—329; previsoka kronologija: G. BANDI 1966, 500 i d., Abb. 15; P. KOROSEČ 1975, 191). Tek je Z. BENKOVSKY—PIVOVAROVA serijom teorijskih članaka i obradom te analizom materijala od sedamdesetih godina nadalje uspjela ovoj kulturi dati pravo mjesto (Z. BENKOVSKY—PIVOVAROVA 1972, 1977, 1981, 1982, 1986; Z. BENKOVSKY—PIVOVAROVA—J. GÖMÖRI—K. KAUS 1987). Za materijal iz sjeverne Hrvatske bitni su u tom smislu bili gradovi objavljeni od polovice sedamdesetih godina do danas (primjerice: M. ŠIMEK 1975; N. MAJNARIĆ—PANDŽIĆ 1974, 1975, 1976, 1977, 1984; Z. MARKOVIĆ 1981, 1982, 1984, 1986, 1988, 1988 A, 1989, 1990; I. PAVLOVIĆ 1984).

Materijal izvan sjevernohrvatskog prostora obrađivalo je ili samo naznačilo također nekoliko arheologa (jadranska Hrvatska: N. PETRIĆ 1980; I. MAROVIĆ—B. ČOVIĆ 1983; Bosna: B. ČOVIĆ 1965; Hercegovina: B. ČOVIĆ 1983, 1989; Slovenija: v. kod S. GABROVEC 1983; za područja izvan naprijed navedenih v. radove Z. BENKOVSKY—PIVOVAROVE).

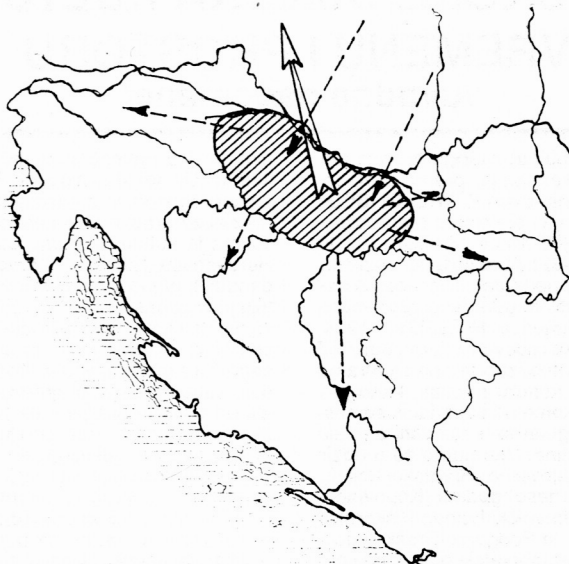
Ovdje nećemo moći detaljnije razrađivati podjelu, genezu i sve osnovne karakteristike ove kulture. Jedan dio elemenata obradili smo na drugim mjestima, no najviše u disertaciji (Z. MARKOVIĆ 1988). Kako do danas disertacija nije izašla iz tiska, a sumnjamo da će i uskoro izaći kao cjelina (eventualno u sažetom obliku), smatramo da će biti korisno u glav-

nim crtama navesti saznanja o licenskokeramičkoj kulturi. Uz tekst navodimo i osnovnu literaturu o tome problemu, te popis nalazišta licenske keramike (bez obzira radi li se o nasebinskim ili grobnim nalazima te kulture ili o importu) u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Sloveniji, zapadnoj Mađarskoj (Transdanubiji), jugozapadnoj Slovačkoj i Austriji (za Austriju još i podatak: D. KRAMER 1986, Wildon). Daka, popis nije potpun, ali daje uvid u prostor na kome se nalazi ova keramika: to su okolica Stolca u Hercegovini i obale Dunava kod ušća Drave u Dunav (kao sadašnja istočna granica), te linija koja otprilike ide od Cresa i Ljubljane na Salzburg (kao sadašnja zapadna granica), odnosno jugoistočna Hercegovina uz Neretvu (kao južna granica) te granica Slovačke i Moravske kod Malih Karpata (kao sjeverna granica). Naravno, uži prostor je mnogo manji, a prema sadašnjim podacima uključuje sjevernu Hrvatsku do gornjeg toga Vuke, te šire područje oko Nežiderskog jezera (Neusidler-See) u sjeverozapadnom dijelu Transdanubije i u istočnom dijelu Austrije. Svi detalji povezanosti toga prostora još nisu poznati jer prilično materijala nije objavljeno ili se tretira kao dio ostalih istovremenih kultura.

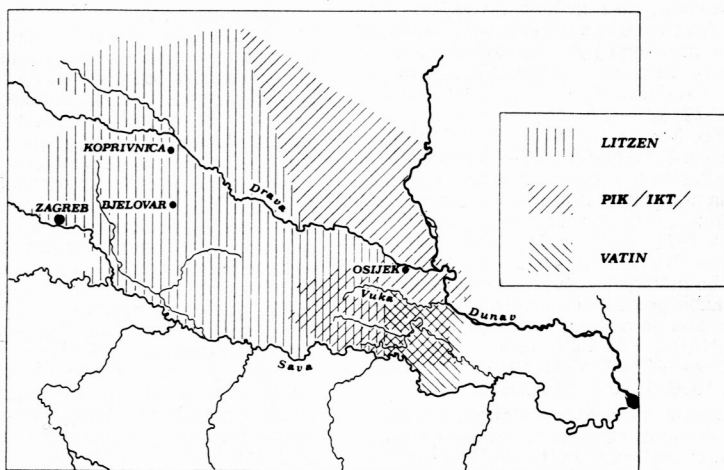
Kako je naznačio G. BANDI (u: *Kulturen der FBZ*, 1984, 257—258), ali i mnogi drugi autori, Kisapostag-kultura - najranija faza inkrustirane transdanubijske keramike (kako je neki nazivaju) nastala je na podlozi vinkovačko-šomođvarskog supstrata uz utjecaje kulture Hlovice—Vesele (jedna od grupa vrpčastokeramičkog kulturnog kompleksa). Kod nas je ova faza dobro dokumentirana u Čazmi (V. ŠTRK 1984). Jednu od očiti vinkovačkih karakteristika na terinama ili vrčevima (pseudodrška na prijelazu vrata u rame), uz očite sličnosti u oblicima, kao da je sasvim promakla nekim istraživačima; stoga i neshvaćanje osnovnog pravca geneze. Podjela licenske keramike na stariji i mlađi stupanj predložena je 1972. godine (Z. BENKOVSKY—PIVOVAROVA 1972), a dobila je čvršće argumente kroz sjevernohrvatska istraživanja: stariji stupanj u kojem još postoji licenska valovnica ima importirani materijal s područja Királyszentistván — i Esztergom — tipa sjeverne panonske inkrustirane keramike (nalazišta Koprivnički Ivanec — Piškornica i Koprivnica — Cerine 3: Z. MARKOVIĆ 1981, 196—199; Z. MARKOVIĆ 1982, 245-248; Z. MARKOVIĆ 1986, 155—156), dok mlađi stupanj ima materijal grupe Szeremle, koja se smatra kasnom u sklopu južne panonske inkrustirane keramike (nalazište Podgorač — Breški: N. MAJNARIĆ—PANDŽIĆ 1984). Jedan mali izbor materijala starije faze (T. 2:1-8) i primjerak mlađe faze (T.2:9) donosimo ovdje. Napominjemo da se osim izrazito finoga keramičkog posuda s otiskom kotačića ili vrpce, u oba stupnja nalaze i prijelazno fina keramika s identičnim ukrasima ili oblicima. Naravno, kao što je to slučaj i u drugim kulturama, repertoar oblika je daleko veći nego se to smaralo u početku is-

T.1

A. Područje licenskokeramičke kulture u sjevernoj Hrvatskoj i osnovni utjecaji (velika strelica: smjer prostiranja matičnog područja na sjeverozapad)

B. Prijelaz ranoga na srednje brončano doba u sjevernoj Hrvatskoj i Transdanubiji (po Z. Markoviću)

traživanja, a dobar dio keramičkog posuđa čini ono grublje izrade, za svakodnevnu uporabu (čak i vrlo velikih dimenzija). Najfinije posuđe je ugllačano, s vrlo malo pijeska u fakturi, a uglavnom je crne boje. Grubo posuđe je rađeno od gline kojoj su pridodani pijesak i smrvljeni kamen, a debljina mu zna biti i 6 — 7 puta veća nego kod finoga (omjer oko 1:6 mm).

Prema nepotpunom popisu, danas je poznato blizu 80 lokaliteta s licenskim nalazima. Rezimirajmo: li-

censkokeramička kultura potječe iz vinkovačkih, Kisapostag — i vrpčastokeramičkih izvora, a istovremeno je kulturama Wieselburg Vatyna i panonskoj inkrustiranoj keramici na sjeveru, a na jugu cetinskoj i posuškoj kulturi ranoga brončanog doba, s mogućnošću trajanja u početak srednjeg brončanog doba (do početka kulture grobnih humaka i vatinske kulture).

T.2

1—2: Licenskokeramički nalazi u sjevernoj Hrvatskoj, 1—4: Koprivnica-Cerine 3; 5—8: Koprivnički Ivanec—Piškornica;; 9. Gušće kod Sunje, (1—5, 8: po Z. Markoviću; 9: po N. Majnarić — Pandžić; 6—7: foto B. Ranilović).

POPIS NALAZIŠTA S LICENSKOM KERAMIKOM

A. Nalazišta u sjevernoj Hrvatskoj: 1. Goranec-Velika pećina; 2. Donja Voća-spilja Vindija; 3. Veliki Kalnik; 4. Goričan; 5. Ludbreški Ivanec; 6. Koprivnički Ivanec—Piškornica; 7. Koprivnica—Cerine 2, Cerine 3; 8. Gušće; 9.

Dubovec; 10. Pavlovec; 11. Orešac; 12. Gradac Pleternički; 13. Vučjak Feričanački; 14. Podgorač—Breški; 15. Đakovo—Štrbinci; 16. Đakovo—Grabovac; 17. Novigrad na Savi; 18. Viškovci; 19. Vinkovci; 20. Privlaka; 21. Dalj; 22. Klisa; 23. Aljmaš; 24. Erdut.

B. Licenski nalazi na području kulture Posušje: 1. Nečajno; 2. Ravlića pećina; 3. Osoj; 4. Sovići; 5. Batin; 6. Gradac; 7. Čule-Kamenak; 8. Crnići; 9. Jasočka gradina.

C. Licenski nalazi na području cetinske kulture: 1. Obrovac — Zivaji

D. Licenski nalazi u Bosni: 1. Pod; 2. Gornja Tuzla (?)

E. Licenski nalazi na sjevernom Jadranu: 1. Jamina Sredi

F. Licenski nalazi u Sloveniji: 1. Ig; 2. Notranje gorice; 3. Brinjeva gora

G. Licenska nalazišta u zapadnoj Mađarskoj: 1. Bükk; 2. Csolnok; 3. Fertőboz; 4. Jánosh—ázá; 5. Kesztlőc; 6. Kölesd; 7. Koronóc; 8. Kőszeg; 9. Ménfőcsanak; 10. Mérges; 11. Rábacsény; 11. Siklós; 12. Sopron-Városi puszta; 13. Sopron-Kirchner dülő

H. Licenska nalazišta u Austriji: 1. Maiersdorf; 2. Pitzen; 3. Grossmünchen; 4. Grossvarasdorf; 5. Nikitsch; 6. Oberpullendorf; 7. Raiding; 8. Sigless; 9. Zemendorf; 10. Mattersburg; 11. Drassburg; 12. Grosshöflein; 13. Guntramsdorf; 14. Sauerbrunn; 15. Königshöhle; 16. Höhle bei Steindorf; 17. Markensteiner Höhle; 18. Deutschkreutz; 19 Wildon; 20. Böheimkirchen; 21. St. Nikolaus bei Golling; 22. Sinnhubschlössl

I. Licenska nalazišta u jugozapadnoj Slovačkoj: 1. Bánov; 2. Marcelová; 3. Doln' y Peter; 4. Holiare; 5. Ivánka pri Nitre; 6. Iža; 7. Skenica; 8. Veselé

Literatura

- BÁNDI, G., 1966. Die Beziehungen der mitteleuropäischen Schnurkeramik zu Westungarn; Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Prague 1966, 1, Prague 1970
- BENKOVSKY-PIVOVAROVA, Z., 1972: Zur Problematik der Litzenkeramik in Österreich; Praehistorische Zeitschrift 47/2, Berlin 1972
- BENKOVSKY-PIVOVAROVA, Z., 1977: Zum "Brotlaibdol" vom Föllik, Gemeinde Grosshöflein, Burgenland; Burgenländische Heimatblätter 39/1, Eisenstadt 1977
- BENKOVSKY-PIVOVAROVA, Z., 1981: Zum neuesten Forschungsstand über die Litzenkeramik in Österreich; Die Frühbronzezeit im Karpatenbecken und in den Nachbargebieten-Internationales Symposium 1977. Budapest-Velem, Mitt. Arch. Inst. Beih. 2, Budapest 1981
- BENKOVSKY-PIVOVAROVA, Z., 1982: Zur Frage der Beziehung der Litzenkeramik und der Belegiš-Kultur; XII Internationales Symposium über das Spätneolithikum die Frühbronzezeit, Novi Sad — Vrdnik 1982 (rezimej)
- BENKOVSKY-PIVOVAROVA, Z., 1986: Eine Pithosbestattung (?) der Kultur mit Litzenkeramik aus Mattersburg; Burgenländische Heimatblätter 48/4, Eisenstadt 1986
- BENKOVSKY-PIVOVAROVA, Z. — GÖMÖRI, J. — KAUS, K., 1987: Grabfunde der Kultur mit Litzenkeramik in Österreich und in Westungarn; Archaeologia Austriaca 71, Wien 1987
- ČOVIĆ, B., 1965: Uvod u stratigrafiju i hronologiju pristorijskih gradina u Bosni; Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu — arheologija, n.s. 20, Sarajevo 1965
- ČOVIĆ, B., 1983: Regionalne grupe ranog bronzanog doba; Praistorija jugoslavenskih zemalja 4-bronzano doba, Sarajevo 1983
- ČOVIĆ, B., 1989: Posuška kultura; Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu-arheologija, n.s. 44, Sarajevo 1989
- DIMITRIJEVIĆ, S., 1979: Vučedolska kultura i vučedolski kulturni kompleks; Praistorija jugoslavenskih zemalja 3-eneolitsko doba, Sarajevo 1979
- GABROVEC, S., 1983: Rano bronzano doba; Praistorija jugoslavenskih zemalja 4-bronzano doba, Sarajevo 1983
- HAREJ, Z., 1986: Kulture kolišč na Ljubljanskem barju; Ljubljana 1986
- KOROŠEC, P., 1975: Eneolitik Slovenije; Arheološki vestnik, 4, Ljubljana 1973 (1975)
- KRAMER, D., 1986: Die Bronze — und Umenfelderzeit in der Steiermark, ein Überblick; Kolokvij Bronasta doba v Sloveniji, Lendava 1986 (rezimej)
- Kulturen der FBZ 1984: Kulturen der Frühbronzezeit das Karpatenbeckens und Nordbalkans, Pos. izd. Balkanološki institut SANU 22, Ser. Balcano-Panonica, Beograd 1984
- MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, N., 1974: Podgorač-"Breške" (Gaj), Našice-ranobrončanodobno naselje; Arheološki pregled 15, Beograd 1973 (1974)
- MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, N., 1975: "Breške", Podgorač, Našice-ranobrončanodobno naselje s licenskom i panonskom inkrustiranom keramikom; Arheološki pregled 16, Beograd 1974 (1975)
- MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, N., 1976: Die Litzenkeramik in Slawonien; Istraživanja 6, Novi Sad 1976
- MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, N., 1977: Prilog problematiki licenske keramike u sjevernoj Jugoslaviji; Arheološki vestnik 27, Ljubljana 1977
- MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, N., 1984: Srednje bronzano doba u istočnoj Slavoniji; Znanstveni skup Vukovar 1981, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 9, Zagreb 1984
- MARKOVIĆ, Z. 1981: Novi prilozi poznavanju prethistorije u Podravini; Podravski zbornik 81, Koprivnica 1981
- MARKOVIĆ, Z., 1982: Rezultati istraživanja prethistorijskih lokaliteta oko Koprivnice 1981 godine; Podravski zbornik 82, Koprivnica 1982
- MARKOVIĆ, Z., 1984: Neka pitanja neolitika, eneolitika i bronzanog doba našičkog kraja i Đakovšine; Znanstveni skup Vukovar 1981, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 9, Zagreb 1984
- MARKOVIĆ, Z., 1986: Počeci istraživanja lokaliteta Cerine III; Podravski zbornik 86, Koprivnica 1986.
- MARKOVIĆ, Z., 1988: Problem kontinuiteta stanovništva i kultura sjeverne Hrvatske od ranoga neolita do početka bronzanog doba; Rukopis doktorske disertacije, Ljubljana 1988 (obranjena 1989)
- MARKOVIĆ, Z., 1988 A: O nekim kronološkim pitanjima eneolitičkih i bronzanodobnih kultura južne Dalmacije i njezina zaleda; Znanstveni skup Dubrovnik 1984, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 12, Zagreb 1988
- MARKOVIĆ, Z., 1989: Kronologija i geneza rano-bronzanodobnih kultura sjeverne Hrvatske; Arheološki vestnik 39—40, Ljubljana 1989
- MARKOVIĆ, Z., 1990: Problem geneze i razvoja eneolitičkih i ranobrončanodobnih kultura sjeverozapadne Hrvatske; Znanstveni skup Koprivnica 1986, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 14, Zagreb 1990
- MAROVIĆ, I. — ČOVIĆ, B., 1983: Cetinska kultura; Praistorija jugoslavenskih zemalja 4 — bronzano doba, Sarajevo 1983
- PAVLOVIĆ, I., 1984: Rezultati arheoloških iskapanja na lokalitetu Grabrovac u godini 1980; Znanstveni skup Vukovar 1981, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 9, Zagreb 1984
- PETRIĆ, N., 1980: Komunikacije u prethistoriji Jadrana; Putevi i komunikacije u praistoriji — Simpozijum Peć 1978, Materijali 16, Beograd 1980
- ŠIMEK, M., 1975: Licenska keramika u Gradskom muzeju Varaždin; Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin 5, Varaždin 1975.
- ŠTRK, V., 1984: Rezultati pokusnih iskapanja prethistorijskog naselja Radinac u Čazmi 1983. godine; Podravski zbornik 84, Koprivnica 1984
- TERŽAN, B., 1984: Die Pohorje-ein vorgeschichtliches Erzrevier?; Arheološki vestnik 34, Ljubljana 1984
- VINSKI-GASPARINI, K., 1983: Litzen-keramika savsko-dravskog međurječja; Praistorija jugoslavenskih zemalja 4-bronzano doba, Sarajevo 1983